

Uppsala Universitet

Ekonomiska-historiska institutionen

Skiftet i Enåker vid mitten av 1800-talet

En undersökning om laga skiftets påverkan på äng och åker

Ekonomisk historia

B-kurs VT 2018

Författare: Jonathan Peter Markus Öberg

Handledare: Mats Morell

Datum för ventilerings: 31/5/2018

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	4
1.1. Syfte.....	4
1.2. Enåker socken.....	5
2. Forskningsläget.....	6
2.1. Metod och källdiskussion.....	6
2.2. Disposition.....	7
3. Bakgrund till laga skiftet.....	8
4. Resultat.....	10
4.1. Ängen.....	12
4.2. Laga skiftets påverkan på åkermarken 1850–1870 och 1875–1880.....	12
4.3. Åkermarkens ökning 1890–1914.....	16
4.3.1. Maskinernas effektivisering av arbete gällande åkern.....	17
4.3.1.1. Plogen och såmaskinen.....	18
4.3.1.2. Tröskverken och harvning.....	18
4.3.2. Marknadsfaktorernas påverkan på åkerökningen.....	19
4.3.2.1. Urbanisering.....	19
4.3.2.2. Lokala marknader.....	20
4.3.2.3. Storstadsmarknader.....	20
4.3.2.4. Internationella marknader.....	21
4.3.2.5. Summering.....	22
5. Redogörelse och diskussion.....	23
6. Källkritik.....	25
7. Avslutning.....	26
8. Käll- och litteraturförteckning.....	27
8.1. Tryckta källor.....	27
8.2. Otryckta källor.....	27

7.3. Litteratur.....27

1. Inledning

Frågan om betydelsen av de olika jordskiften som genomfördes på sent 1700-tal och 1800-tal på svenska socknar diskuteras och forskas om än idag. Vad man talar om är hur storskiftet, enskiftet och laga skiftet påverkade saker såsom åkermarkens, ängens och skogsmarkens arealtillväxt. Olika resultat framkommer beroende på vilken sock som har undersökts i Sverige, vilket gör detta ämne intressant eftersom olika socknar kan förklara sin egna självständiga historia. Maja Lundqvists uppsats *Ny tid över tegarna* är ett bra exempel på hur man redovisar sådan här information på ett pedagogiskt sätt. Hennes ambitiösa studie undersökte 4 socknar. I denna studie kommer det istället avgränsas till enbart en socken vilket är Enåker socken. Här kommer det undersökas huruvida åkerarealen blev påverkad av de laga skiften som genomfördes i Enåker vid mitten av 1800-talet, i enlighet med 1827 års laga skiftesstadga. Samt kommer laga skiftet diskuteras utifrån andra resultat efter laga skiftet för att förstå faktorerna som påverkade de olika resultaten. Motiveringen bakom valet av att studera Enåker var för att en mindre fallstudie ansågs vara mest lämpligast och flexibelast för att kunna genomföra en empirisk baserad, tes driven uppsats. Avgränsningen är också motiverad med tanken att den förhoppningsvis kan tillföra framtida forskning med detaljerad empirisk data, vilket kanske inte hade varit fallet om det var en översiktlig studie. Frågeställningen handlar om att undersöka om tillväxttakten för åkerarealen ändras när merparten av socken genomför ett laga skifte. Man bör ställa sig frågan varför denna frågeställning är intressant från ett akademiskt synsätt. Ämnet är intressant eftersom informationen som berör denna socken får oss att förstå vikten av dessa skifteslagar som genomfördes, och hur de transformerade våra jordbruk. Förhoppningsvis kan informationen hjälpa till med att förtydliga den översiktliga bilden av laga skiftets påverkan på socknarna i Sverige.

1.1. Syfte

Syftet med denna studie är att undersöka huruvida lagaskiftet påverkade byars åkerareal, vilket som vi vet, kommer genomföras med hjälp av att undersöka Enåker socken. Det andra syftet med studien är att hjälpa till med den forskning som förs kring detta ämne. Resultatet av denna studie kommer hoppeligen hjälpa till med detta. I sin ensamhet kan denna studies syfte betraktas som ett ovärdigt projekt eftersom den inte berör stora tematiska frågor, men det är min bestämda uppfattning att det är med hjälp av de mindre bitarna från historien som

tillåter oss att diskutera de stora tematiskt frågorna. Med det sagt kan vi gå vidare till basal information om Enåker socken.

1.2. Enåker socken

En kort beskrivelse bör göras om Enåkers socken för att upplysa läsaren om vad för sock som har undersökts. Enåkers socken är en sock som ligger i Simtuna härad som nu ligger i Upplands län. Undersökningsperioden i denna uppsats täcker tiden då Enåker var en del av Västmanlands län vilket det var tills 2007.¹ I uppsatsen utgår vi ifrån de siffror från *Konceptkartan över Simtuna härad 1914* som beskriver hur stor Enåkers socken är totalt i hektar. I den står det att Enåker är 9792,4 hektar stort, men ett mer representativt tal skulle vara 9425,2 eftersom denna summa inte inkluderar sjöar och vattendrag². Vattendrag och sjöar är inte relevanta för denna uppsats därmed anses 9425,2 hektar vara mer relevant eftersom uppsatsen fokuserar på ängen och åkermarken. Socken består av en del öppna fält men också väldigt mycket skog. Flera sjöar ligger väster om området vilket är troligtvis de sjöar som har inkluderats i statistiken som har nämnts i *konceptkartan över Simtuna härad 1914*.

¹ Harlén, Hans; Harlén Eivy, *Sverige från A till Ö: geografisk-historisk uppslagsbok*. Stockholm: Kommentus, 2003.

² Beskrifning Till Konceptkartan öfver Simtuna Härad: Upprättad i Rikets allmänna kartverk år 1914, Kungl. Boktryckeriet. P.A Norstedt & Söner, Stockholm, 1916, sida 7.

2. Forskningsläget

Utgår man ifrån Maja Lundqvists tolkning av forskningsläget från hennes mastersuppsats ”*Ny tid över tegarna*” så får man förståelsen att forskningen hittills har förts på en regional nivå inriktad på att förklara ”skiftenas verkan på lokalsamhället”.³ Hon förklarar vidare att den nuvarande bilden som forskningsläget projekterar är ”långt ifrån komplett och sammanhållen”.⁴ Läser man Mats Morells och Carl-Johan Gadds böcker *Jordbruket i industrisamhället* och *Den agrara revolutionen* så får man en bild av ett forskningsläge där mycket har studerats, åtminstone i generella drag. Där diskuterar de, i sina respektive böcker, hur jordbruken anpassade sig i vissa områden till de olika skifteslagarna som stiftades. I Gadds bok nämns vissa socknar som exempel på hur laga skiftet såg ut när en sock hade genomfört ett skifte, ett specifikt exempel kan vara Lilla Uppåkra.⁵ Eftersom vi kommer undersöka åkerarealens tillväxt i denna studie så är det också värt att nämna Morells beskrivelser rörande åkerarealens tillväxt. Han påpekar att man bör att hänsyn till de metoder som användes av bönderna vars syfte var att utöka åkerarealen. Enligt Morell så använde bönderna sig av sjösänkningar, torrläggningar, bland annat, vilket kunde utöka åkerarealen exponentiellt eftersom stora markområden blev plötsligt tillgängliga.⁶ Sådana saker är värda att påpeka eftersom det kan förklara varför stora landområden plötsligt blir tillgängliga i statistiken. Det är också en indikation att forskarna har genomfört bra och detaljerad forskning kring ämnet. Vad som försöker förklaras, med hjälp av refererandet av dessa författare i studien är att visa att forskningsläget är väl undersökt och där man både har tagit hänsyn till de översiktliga dragen inom forskningen, dessutom data från de lokala områdena såsom lilla Uppåkra. Studien som genomförs kommer förhoppningsvis addera till diskussionen inom forskningsläget för framtida studier som görs inom detta ämne.

2.1. Metod och Källdiskussion

Det tillvägagångsätt som kommer användas i denna uppsats är att producera den empiriska data som behövs för att kunna besvara frågeställningen. Gadds och Morells böcker kommer användas för att förklara delar av ämnet samt så kommer deras böcker hjälpa till med att besvara frågetecken som kan uppkomma när det kommer till statistiken. Källmaterialet som

³ Lundqvist, Maja, ”Ny tid över tegarna”: Nyodling och skifte i Torstuna härad 1750–1914, Uppsala universitet, 2017, Sida 9.

⁴ Ibid., s. 9.

⁵ Gadd, Carl-Johan, *Den agrara revolutionen 1700–1870*, Natur och Kultur/LTs förlag, 2000, sida 290.

⁶ Morell, Mats, *Jordbruket i industrisamhället 1870–1945*, Natur och Kultur/LTs förlag, 2001, sida 194.

används kommer ifrån lantmäteriet (digitala skiftesakter) och BiSOS där det finns digitaliserade information om alla socknar i Sverige. Undersökningen kommer att baseras på samtliga storskiften som genomfördes i Enåker och alla laga skiften som genomfördes i Enåker mellan 1827 och 1870. Genom arealuppgifterna i skiftesakterna i BiSOS, samt i beskrivningarna till Häradsekonomiska kartan ca 1910 åstadkoms en tidsserie över arealtillväxten i socknen. Det kan, med hjälp av denna tidsserie konstateras om det finns en brottspunkt i tillväxten i samband med laga skiftet.

Det bör tilläggas att statistiken som har samlats kommer skilja sig åt en aning. Statistik från sent 1700-tal har hämtats, dock så är det enbart för åkerarealen. Detta är på grund av någon tillförlitlig statistik ej finns om äng arealen vid den tiden vilket gör det svårt att inkludera någon sådan statistik i denna studie. Vad som också bör påpekas att det mått som har använts för att mäta hur mycket av åkermarken och ängen hela socknen bestod av, är baserat på totala landareal i Enåker 1914. Det gjordes ett antagande att den totala marken troligtvis inte hade förändrats mellan åren som har undersökts.

2.2. Disposition

Studien börjas med de grundläggande sakerna såsom syfte, metod, forskningsläge, m.m. Här framförs de väsentliga svaren för varför studien har genomförts och varför den är intressant. I den första delen finns också en bakgrund för att ge läsaren bättre förståelse om vad laga skiftet handlade om, samt vad det har betytt för jordbruksutvecklingen. I den andra delen kommer själva undersökningen att börja. Där kommer den samlade statistiken som har producerats användas för att besvara frågeställningen. Åkerarealsstatistiken kommer att presenteras här och diskuteras för att se om något intressant mönster har visat sig. Senare i den sista delen kommer det diskuteras och dra slutsatser rörande det resultat som har producerats.

3. Bakgrund till laga skiftet

En enkelförfattad förklaring vad laga skiftet är skulle kunna vara att, med laga skiftets införande så blev de många men mindre tegarna, omstrukturerade till färre större tegar, genom ett utbyte av mark mellan delägare i de olika byarna. Enligt Gadd så var laga skiftet annorlunda i jämförelse med dess föregångare, vilket var storskiftet och enskiftet, eftersom det var en jordbruksreform som skulle appliceras i hela landet, förutom dalarna.⁷ Medan de tidigare skiftena hade tolkats olika, runt om i landet, så hade författarna till laga skiftet sätt till att någon misstolkning av lagen inte skulle kunna ske, vilket gjorde det möjligt att applicera det i hela Sverige.⁸ Laga skiftet i sig var inte en ny lag med en unik basis till det, utan den baserades på en tidigare skifteslag vid namn enskiftet. Enskiftet omfamnades aldrig nationellt utan blev för mestadels en regional utveckling inom Skåne. Enskiftet såg till att bönderna kunde arbeta närmare sina respektive hem vilket underlättade transporttiden mellan tegarna och hemmet.⁹ Detta skifte såg också till att omfördela marken på ett mer rättvist sätt så att de markägande bönderna kunde få lika mycket betydelsefull mark.¹⁰ Dessutom var inte enskiftet en påtvingad reform. Om en bonde ansökte om enskifte så behövdes de andra böndernas samtycke för att det skulle kunna genomföras.¹¹

Vad laga skifte gjorde var att bygga på dessa reformer. Laga skiftet var ett betydligt mer ambitiösare program som hade som uppdrag att förändra hela jordbruksstrukturen i Sverige. Ett exempel på detta är hur en bydelägare som önskade genomföra laga skifte kunde tvinga de andra bönderna i byn att genomföra det utan deras samtycke.¹² I skillnad från enskiftet som tog hänsyn till böndernas ägor så hade laga skiftet en mer ”ofrivillig” karaktär. Som det nämndes i början så var det huvudsakliga syftet med laga skiftet att effektivisera jordbruket på ett sådant sätt som gör det mer produktions -och kostnadseffektivt. Konsekvenserna blev att vissa bönder blev tvungna att flytta ut eftersom de inte fick omedelbar tillgång till sina nya markstycken, om inte någon flyttade ut ur bycentrumet. Detta resulterade i att stora mängder bönder var tvungna att flytta ut, vilket Gadd nämner i sin bok. Gadd talar om hur i t.ex. Skaraborgs län så fick 57 procent av delägare lämna, och i Östergötland, Kristianstad, Halland, Uppsala och Örebro län så lämnade 40 procent av delägarna.¹³ Som sagt så var

⁷ Gadd, Carl-Johan, Den agrara revolutionen 1700–1870, Natur och Kultur/LTs förlag, 2000, sida 292.

⁸ Ibid., s. 292.

⁹ Ibid., s. 286.

¹⁰ Ibid., s. 286.

¹¹ Ibid., s. 289.

¹² Ibid., s. 293.

¹³ Ibid., s. 294.

poängen att se till att jordbruket effektiviserades. Bönderna kunde efter skiftet t.ex. förvandla ängsmark till åkermark eller på annat sätt ändra markanvändningen utan att överlägga med de andra bydelägarna. Dispositionen av jorden blev mer individuell än tidigare vilket gav bönderna mer land, samt så förstörades tegarna vilket delvis var på grund av att en del bönder lämnade byn.

4. Resultat

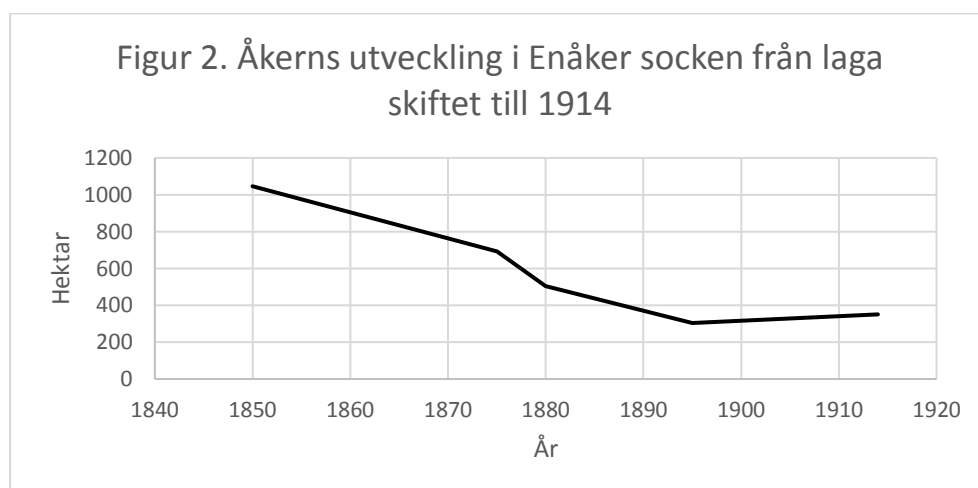
Källa: Lantmäterimyndigheten.se, Storskiftesakter och laga skiftesakter från Enåker, BiSOS N 1875, 1880, 1895, Beskrifning till konceptkartan över Simtuna härad år 1914.

Det är under denna rubrik det kommer diskuteras vad de olika resultaten betyder och vad de säger i förhållande till varandra. En förklaring bör dock göras hur dessa resultat producerades samt förklaringar varför vissa saker inte inkluderades inom resultatet. Den statistik som har använts har producerats genom användandet av BiSOS och lantmäteriets hemsida, där kunde man hitta dokument som berörde jordbruket under olika tider. Först införskaffades information om åkerarealen genom att gå igenom dem skiftesdokument som fanns om laga skiftet, samt storskiftet. Efter denna statistik summerades så genomfördes en liknande process för att få tag i information om ängen, där användes dock inte några storskiftesakter.

Anledningen varför det blev fallet är på grund av att marken som skiftades aldrig summerades till äng, utan den betecknades som inlösningsjord vilket inkluderar både äng och åker. Statistiken hade inte blivit korrekt om det användes. Skogsmarkens utveckling var någonting som inte först tog hänsyn till i början av denna studie vilket lämnade startåret för skogsmarksdiagrammet år 1875. Detta är på grund av två skäl: det första skälet var på grund av att skogsmarken, i vissa tillfällen, var summerad på ett liknande sätt som ängen och åkern summerades under beteckningen ”inlösningsjord” vilket gjorde det svårt att sammanställa statistik om skogsmarken. Det andra skälet är för att skogsmarken inte först ansågs vara väsentlig, dock visade det sig att den hade en betydligt mer väsentligare roll än vad som först troddes.

Utifrån det som kan tolkas från ovanstående linjediagram så går det att säga en del saker. Först och främst så går det att påpeka att åkerarealen alltid verkar öka under undersökningsperioderna, förutom under en kort period vid år 1875. Vad som visas utifrån diagrammet är en exceptionell utveckling som sker vid mitten av 1800-talet tills början på 1900-talet. Även innan detta så visar statistiken att åkermarksarealen hade ökat från sent 1700-tal till vid laga skiftet vilket är runt omkring mitten på 1800-talet. Från 1780 till 1850 så sker en ökning på 63,9 procent, men är under en period där laga skiftet inte har lämnat något avtryck. Detta skulle dock påpeka betydelsen för enskiftets och storskiftets påverkan på jordbruken men det är en fråga för en annan uppsats. Från 1850 till 1875 så sker en markant utveckling där 107 procent av åkerarealen har ökat. Det är vid ungefär denna period där laga skiftet börjar genomföras i större utsträckning. Resultatet skulle kunna antyda att det är på grund av laga skiftets förtjänst att denna utveckling skedde, dock så bör andra faktorer ta hänsyn till innan någon slutsats dras. Åren mellan 1875 till 1880 visar en negativ utveckling på -10,3 procent, år 1880–1895 visar en väldigt positiv utveckling på 51,8 procent och till sist är det åren 1895–1914 där åkermarken ökade med 14,9 procent. Alla dessa resultat kommer behandlas och ges kontext till. Denna rubrik har som syfte att ge läsaren en mer generell bild av vad resultatet förmedlar. De olika resultaten kommer behandlas enskilt i separata delar för att försöka besvara varför de olika ökningarna och minskningarna har skett och om dessa resultat har en tydlig koppling till ängens resultat. Det är under dem rubrikerna där vi kan få ett tydligt resultat rörande utveckling som skedde i Enåker, samt så får vi en bättre förståelse hur laga skiftet påverkade socken under de olika decennierna det var ”aktivt”. Först och främst så bör en genomgång av ängen genomföras innan någon djupdykning genomförs.

4.1. Ängen

Källa: Lantmäterimyndigheten.se, Laga skiftesakter från Enåker, BiSOS N 1875, 1880, 1895, Beskrifning till konceptkartan över Simtuna härad år 1914

Ängens arealförändring kan anses vara i samspel med åkermarkens arealförändring, vilket det delvis är. Från 1850 till 1875 så hade du en minskning på -33,7 procent vilket samspelar ganska väl med åkerns tillväxt dock så finns det en del att förklara rörande det. Det kan förklaras senare i texten. De andra åren därefter visar ganska lika resultat också, år 1875 till 1880 var det en minskning på -27,2 procent och år 1880 till 1895 var det en minskning på hela -39,6 procent. Utifrån dessa siffror är det inte så svårt att dra slutsatsen att det är ganska positivt svar om man önskar att bevisa laga skiftets påverkningar under denna period. Ett avvikande resultat är resultatet från år 1895 till 1914 där det skedde en ökning på 15,1 procent. Alla dessa resultat kommer, som det sades i förra stycket, att analyseras och jämföras för att se vad förhållandet är mellan observationerna.

4.2. Laga skiftets påverkan på åkermarken 1850–1870 och 1875–1880

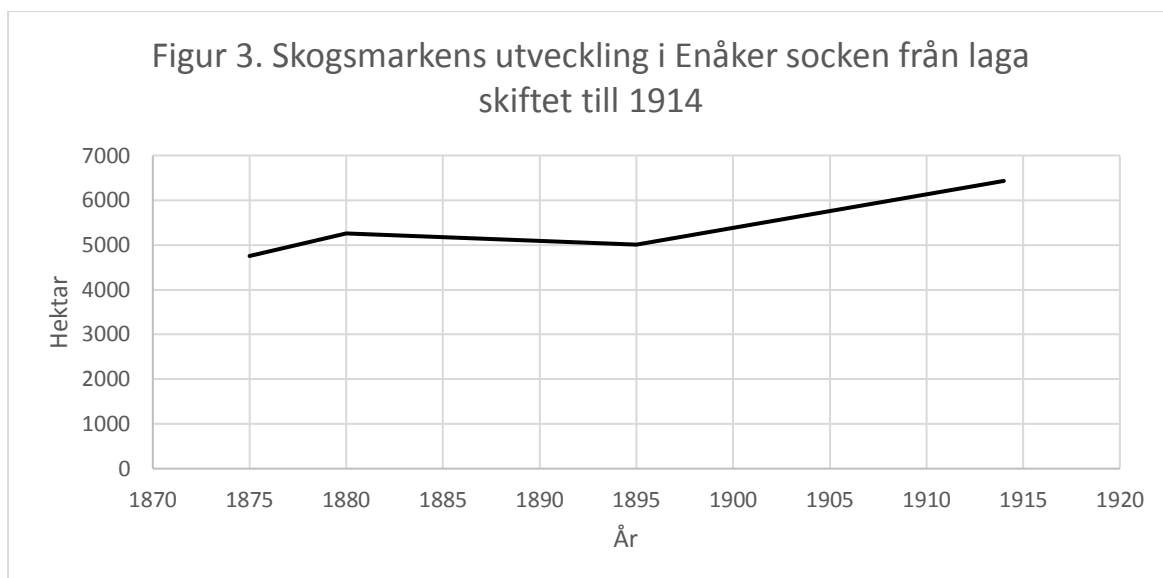
Vad som brukar diskuteras inom frågan om laga skiftets påverkningar är hur ängen transformeras till åkermark. Både äng och åker diagrammet visar väldigt tydligt hur detta är fallet men det existerar fortfarande vissa frågetecken rörande hur stor roll andra områden har haft gällande deras egna transformering av sina egna områden till åkermark. Tittar man på åren mellan 1850 till 1875 så är det en stor ökning av åkermarken med 107 procent medan ängen enbart minskar med -33 procent. Om man utgår ifrån att all mark som skiftas från ängen förvandlas till åker så har man 353 hektar som har förvandlats till åker. Problematiken

är att det finns en ökning med 549 hektar vilket betyder att det finns ytterligare 196 hektar som inte kommer ifrån ängen. Det är inte enbart dessa år där resultatet skapar vissa frågetecken. Åker statistiken från år 1875 till 1880 visar en tydlig minskning med -10,2 procent vilket kan anses vara en underlig förändring med tanke på resultatet från år 1850–1875. Det är under dessa år som ängen minskar med -27,2 procent också. I hektar blir det en minskning med 106 hektar för åkermarken och 186 hektar för ängen. Totalt är det en minskning på 292 hektar där varken ängen eller åkern kan förklara var hektaren har skiftats. Det finns dock andra områden som kan förklara var hektaren har skiftats någonstans.

Morell pratar om hur skogsplantering har använts tidigare av jordägare, och med samlad statistik om skogsmarkens utveckling i Enåker kan denna tes stärkas. Några rationella förklaringar kommer först och främst framföras rörande varför denna utveckling skedde. Enligt Morell så skedde det en jordbrukskris under denna period där prisutvecklingen för råg, havre och vete sänktes betydligt.¹⁴ Detta skulle förklara varför delar av ängen inte gjordes om till åkermark eftersom det inte skulle vara värt att arbeta extra för att sedan få ut väldigt lite av det arbete som utfördes. Det stärker tesen att skogsplantering skedde under perioden. Det skulle vara lönsammare att plantera träd i området för att sedan i framtiden avveckla det när råg, vete och havrepriserna har återhämtat sig. Då kan du först och främst sälja de virke du har nu fått utav att avveckla skogsområdet, samt så kan du börja använda det nya skogsområdet som åkermark för att gro vete, råg och havre. Det behöver inte nödvändigtvis enbart vara en ökning av skogsarealen som skulle förklara gapet mellan minskningen av äng och den lilla utvecklingen av åkern under denna period. Morell skriver om hur mjölkproduktionen började öka under denna period vilket krävde att man byggde nya ladugårdar vilket kan vara ett potentiellt svar för vad som hände med resten av de 292 hektaren som inte kom att användas som åker.¹⁵

¹⁴ Morell, Mats, Jordbruket i industrisamhället 1870-1945, Natur och Kultur/LTs förlag, 2001, sida 96-97.

¹⁵ Ibid., s. 98–99.

Källa: BiSOS N 1875, 1880, 1895, Beskrifning till konceptkartan över Simtuna härad år 1914

Utifrån statistiken från BiSOS så går det att konstatera med säkerhet att skogsmarken faktiskt har ökat inom Enåkers socken. Från år 1875 till 1880 såg man som sagt hur det fattades 292 hektar som varken kunde förklaras med ängen eller åkern. Det verkar som att skogsmarken under denna period ökar vilket skulle förklara var de 292 hektaren skiftades någonstans. Skogsmarken ökade denna period med 508 hektar vilket betyder att skogsmarken har ökat genom skifte av andra områden, som inte var på ängens eller åkerns bekostnad. Vad som kan konstateras utifrån denna statistik är att skogsmarken har en betydelsefull roll gällande förklaringarna till ängens och åkerns minskning. En annan sak värt att nämna är vad Gadd pratade om, vilket var om hö och gödningsämnen. Med en drastiskt minskad äng så betyder det att det fanns mindre mark för boskap att beta på vilket sin i sin tur minskar gödningen av åkermarken vilket ger betydligt sämre resultat när skörden ska skördas¹⁶. Detta skulle kunna vara varför någon större expansion av åkermarken inte skedde eftersom det inte skulle vara lönsamt eller klokt att överexpandera utan dem resurser som krävdes för att bruka jorden på ett effektivt sätt.

Nu när 1875 till 1880 års resultat är delvis förklarat så kan nästa resultat presenteras som också bjuder på nya frågetecken gällande äng arealens roll för åkermarkens utvidgande. Vad vi har här är gällande åkermarken vid laga skiftets början år 1850 till 1875. Där sker en ökning av åkerns representation av den totala arealen (9425,2) vilket var en ökning med 107 procent (549 hektar). Ängen i detta fall minskade med -33,7 procent (353 hektar). Med denna

¹⁶ Gadd, Carl-Johan, Den agrara revolutionen 1700–1870, Natur och Kultur/LTs förlag, 2000, sida 237.

statistik så är det svårt att se hur åkermarken har ersatt den gamla äng marken eftersom åkermarkens ökning är större än ängens minskning. Detta påvisar att något annat områdes mark har ersatts med åkermark. Detta skulle kunna påvisa att laga skiftets teori inte verkar stämma särskilt bra på Enåker socken under den period där laga skiften skedde som mest inom Enåker. Självklart har en massiv utveckling skett inom åkerarealen på ängens bekostnad men det är inte ett balanserat utbyte mellan ängen och åkern vilket verkar vara premisen bakom laga skiftets teori. Ännu en gång bör skogsmarkens område undersökas för att se om det kan förklara gapet på 196 hektar. Statistiken som framfördes högre upp om skogsmarkens utveckling i Enåker visar enbart statistik från år 1875 till 1914 vilket gör det väldigt svårt att identifiera problemet som har uppkommit.

Vi kan ej konstatera om skogsmarkens andel av den totala arealen var större eller mindre innan år 1875, eftersom någon sådan statistik inte har producerats i denna studie. Samt så kan det inte konstateras hur stor andel areal moss- och kärrområdet tog upp av den totala arealen vid perioden som undersöks. Det går dock att referera till Gadd och Morell som kan ge lite klarhet rörande detta mysterium. Gadd pratar om hur det blev vanligare under sent 1600-tal att bönder uppåt i norra Sverige blev tilldelade skogsmark.¹⁷ Denna skogsmark gavs ut till bönder som senare började avveckla skogen för att använda marken som ny åkermark istället.¹⁸ Det exemplet som nämndes i tidigare mening skulle kunna antyda att skogsmarkavveckling inte enbart skedde i norra Sverige med tanke på andra delar av Sverige består av mycket skogsområden. Enåker är ett skogsrikt område vilket gör det möjligtvis sannolikt att skogsavverkning skedde. Morell diskuterar i sin bok hur mossar och kärr började torrläggas och hur man började använda sig av mossodling.¹⁹ Med det nya användandet av mossar och kärr så ökade åkerarealen i vissa områden markant, eftersom land som vanligtvis inte användes kunde plötsligt brukas.²⁰ Morell nämner också hur sjöar torrlades vilket också gav mer rum för utvidgandet av åkermarken, vilket kunde sluta i vissa fall med en ökning på 1000 hektar.²¹ Det Morell nämner sker mest vid sent 1800-tal vilket möjligtvis förklarar den positiva utvecklingen för åkermarken under den tiden. Statliga bidrag blev betydligt mer ”frikostigare” vilket öppnade upp mer möjligheter att ta sig an större projekt för mer åkermark vid den tiden.²² Detta skedde också på mitten av 1800-talet men på grund av

¹⁷ Gadd, Carl-Johan, Den agrara revolutionen 1700–1870, Natur och Kultur/LTs förlag, 2000, sida 303.

¹⁸ Ibid., s. 303–304.

¹⁹ Ibid., s. 194–195.

²⁰ Ibid., s. 195.

²¹ Ibid., s. 195.

²² Morell, Mats, Jordbruket i industrisamhället 1870–1945, Natur och Kultur/LTs förlag, 2001, sida 195.

mindre bidrag för sådana utövningar så betydde det att mindre områden blev mossodlade och torrlades. Detta skulle möjligen fortfarande vara en förklaring varför det skedde en ganska positiv utveckling gällande utvidgningen av åkermarken från 1850 till 1875. Åkermarkens tillväxt är så pass stor så att äng markens minskning kan inte vara svaret för åkermarkens ökning vilket redan har konstaterats. Det är därför dessa alternativ tas upp eftersom de är det enda som skulle kunna möjligtvis förklara var resten av de 153 hektaren kom ifrån. Med tanke på att mossar och kärr inte torrlades i någon större utsträckning förens sent 1800-tal så det går inte att dra några samband med antingen mossan och kärren eller skogsmarken. Det skulle möjligtvis behövas en mer genomgående studie av Enåker sockens olika områdens utveckling för att kunna komma fram till ett konkret svar.

4.3. Åkermarkens ökning 1880–1914

Det är denna period som möjligtvis är den som är mest intressantast på grund av det resultat som visas där. Anledningen varför detta resultat är intressant är inte nödvändigtvis på grund av vad resultatet säger utan vad det betyder i relation till det resultat som visas under laga skiftets utveckling (1850–1875). Medhjälp av denna period får vi en bättre förståelse för de påverkningar laga skiftet förde med sig. Samtidigt så hjälper det oss att se hur andra faktorer såsom marknader och nya teknologier kan påverka hur ängen och åkern utvecklade sig.

Resultatet som visas i början på denna period (1880–1895) är en väldigt stor minskning inom äng området med hela -39,6 procent och en mycket positiv åkerutveckling på 51,7 procent. Om man konverterar dessa siffror till hektar så får man en åkerökning på 494 hektar och en äng minskning på 200 hektar. Det skulle kunna utgå ifrån att all mark som försvann från ängen konverterades till åkermark (detta är inte helt säkert) men då saknas det fortfarande 294 hektar som ska förklara denna ökning. Ett återkommande till saker såsom mossodling och kärr som torrlades samt skogsplantering är oundvikligt med tanke på att ängen enbart minskade med 200 hektar medan åkermarken ökade med 494, vilket lämnar en med ett gap på 294 hektar. Vi har också perioden 1895 till 1914 där det sker en ökning på 14,8 procent vilket i hektar blir 215. Ängen ökade med 15,1 procent under denna period vilket är annorlunda i jämförelse med de andra resultaten. I hektar blir det en ökning med 50 hektar. Totalt (både åker och äng) blir det en ökning på 265 hektar

Den ända förklaring gällande resultatet från år 1875 till 1880 är att andra områden har förvandlats till åkermark. Frågetecknet för resultatet år 1895 till 1914 är en aning

problematiskt eftersom det sker både en ökning av ängen och åkern. Det nämndes i den förra underrubriken hur mossodling, kärr som torrlades, samt skogsplantering kan möjligtvis vara de förklarande faktorerna för var de andra 194 samt 265 hektaren kom ifrån. Det finns goda anledningar att tro att detta är fallet för denna period också, med tanke på att de saker som har nämnts har med hög effektivitet förvandlats till åkermark på sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Utgår man ifrån statistik om Enåker från 1914 så finns det stora skogs-, moss- och kärrområden som kan användas som åkermark. Skogsmarken består av 6431,9 hektar (68 procent av totala landarealen), moss- och kärr-området består av 879,9 hektar (9,3 procent av den totala landarealen). Skogsmarken är betydligt större men det finns väldigt mycket hektar som går att utvinna från moss- och kärrområdena också. Precis som det sades tidigare i texten så finansierade staten projekt som såg till att göra områden som dessa till åkermark vilket skulle förklara den plötsliga ökningen av åkermark. Problematiken med 1895–1914 resultat är att det sker en ökning på båda områdena och tittar man på skogsmark diagrammet så ser man hur skogsmarken ökar under denna period också vilket nollställer den potentiella förklaringen. Skogsmarken kan dock förklara 1880–1895 resultat med tanke på att det sker en liten nedgång under den perioden.

4.3.1. Maskinernas effektivisering av arbete gällande åkern

Tidigare i texten nämndes det hur bönder kunde överexpandera åkermarken på ängens bekostnad, och fick därmed ta konsekvenserna för den dåliga skörden, eftersom det inte fanns tillräckligt mycket gödningsmedel från ängen att ge till boskapen. Men i detta fall så är det inte ängen som tar smällen för åkermarkens utvidgande, utan med större sannolikhet så är det skogen eller moss- och kärrområdet som har nämnts tidigare i texten. På det här sättet kommer bönderna fortfarande ha gödningsmedel för åkermarken utan att behöva ta smällen för att de förlitade sig på en allt för liten äng för hö produktion. Frågan är dock hur de lyckades bruka en så stor andel nyuppodlad mark? Man hade kunnat dragit slutsatsen att bönderna blev överoptimistiska med den statliga hjälpen de fick utan ha tänkt ut hur de ska bearbeta en så stor andel nyupptaget land. Morell pratar om hur de olika inventionerna t.ex. de nya plogarna, tröskverken, harvningen och såmaskinen effektiviserade jordbruket vilket tillät de att arbeta på större områden.²³ Bönderna kunde minska antal arbetstimmar per syssla vilket i sin tur gjorde det möjligt för bönderna att producera olika råvaror effektivare per dag.

²³ Morell, Mats, *Jordbruket i industrisamhället 1870–1945*, Natur och Kultur/LTs förlag, 2001, sida 262–295.

Låt oss framföra en generell bild hur de olika innovationerna tillät effektiviseringen av jordbruket att ske, speciellt åkermarken.

4.3.1.1. Plogen och såmaskinen

Enligt Morell hade järnplogen men framförallt stålplögen en väsentlig roll gällande nyodlingsprojekten ”och i ängens förvandling till åker”.²⁴ Med järnplogen kunde man ta sig in djupare in i marken samt så var plögen väldigt effektiv på att röja bort olika hinder under marken som skulle störa självaste arbetet. På grund av effektiviteten bakom stålplögen kunde man utföra ett smartare arbete vilket var mer lönsamt, dock så bör innovationer såsom såmaskinen nämnas också. Detta är för att såmaskinen hade en viktig roll att spela för att förbättra arbetet ute på åkerfälten.

Morell påpekar att innan såmaskinens ankomst så såddes det för hand och såningen utfördes av husfadern.²⁵ Anledningen varför husfadern utförde detta själv är på grund av att detta var en viktig process som ej fick gå fel, om det skulle gå fel så kunde skörden bli betydligt sämre än vanligt. Morell skriver att det är oklart huruvida maskinen förkortade arbetstiden, men Morell hänvisar samtidigt till landshövdingen 1875 för Malmöhus län som påpekade att de positiva effekterna av såmaskinen är väldigt tydliga.

4.3.1.2. Tröstverken och harvning

Tröskverken och harvning hjälpte också till med att effektivisera arbetet. Tröstverken var maskiner som tillät bönderna att bearbeta halmen och säden på ett betydligt effektivare sätt. Det behövdes enbart 4 personer för att bemanna den och med ångmaskinens intåg så kunde tröskningen slutföras på en dag, medan vanligtvis så kunde det ta vecka innan det kunde bli klart²⁶

Morell pratar om hur harven jämnar ut marken och hur den ”finfördelar det övre jordlagret vilket också resulterade i att det tog bort ogräset samt så grävde det ner utsädet mycket effektivt. Detta är viktigt att nämna eftersom, precis som de andra innovationerna så är det maskiner som dessa som tillät bönderna att skifta en så stor andel mark till åkermark. Det skulle vara fel att kalla detta en plog eftersom plögen har ett litet annat syfte. Plögen grävde djupt ner i marken medan harven gör som sagt en finfördelning av marken vilket kanske inte

²⁴ Ibid., s. 266.

²⁵ Ibid., s. 272.

²⁶ Ibid., s. 282–283.

anses vara så viktigt i jämförelse med plogen. Harvning tillät dock bönderna att få bort stora mängder ogräs snabbare vilket lättade på arbetsbördan.

Alla maskiner som uppkom under perioden har inte alltid haft ett generellt applicerbart syfte, utan i vissa fall kan maskinerna vara specialdesignade för vissa specifika ändamål. På grund av maskiner såsom harven och tröskverken så kunde bönderna bruka sin nyvunna åkermark

4.3.2. Marknadsfaktorers påverkan på åkerökningen.

Morell nämner hur det började uppkomma nya marknader vid denna tid vilket gör det lämpligt att diskutera deras påverkningar på jordbrukets utveckling. Denna del kommer delas upp i 4 delar som berör olika aspekter hur marknaden påverkade åkern. De fyra delarna är: Urbaniseringens roll, lokala marknader, storstadsmarknader och de internationella marknaderna. Anledningen varför texten delas upp på detta sätt är för att upplysa läsaren om hur de olika aspekterna kan ge sin egna självständiga bild av utvecklingen.

4.3.2.1. Urbanisering

Urbaniseringen kommer tjäna mer som en bakgrund till de andra underrubrikerna eftersom de inte nödvändigtvis berör marknadsfaktorer. Urbaniseringen är dock värt att nämna eftersom de ger en större förståelse för hur de lokala marknadernas uppkomst kom till och hur storstadsmarknaderna grundades. Enligt Morell så skedde den största delen av produktionen inom landsbygden, där nämner han till exempel tegelindustrin och järnbruket som två producenter ute på landsbygden. Han påpekar hur urbaniseringen och de nya innovationerna från industrialiseringen kom att förändra den svenska demografin som skapade tätorter och småstäder.²⁷ Från början menar Morell att dessa tätorter och städer klarade sig relativt väl med att försörja sig med de nödvändiga råvarorna t.ex. mjölk.²⁸ Med tiden blev dessa tätorter och småstäder antingen så pass urbaniserade eller kommersialiserade att de inte längre kunde försörja sig själva med dessa råvaror. Det är genom urbaniseringen där helt nya marknader skapas med olika skalor. Lokala- och storstadsmarknader samt internationella marknader började bli mer sammankopplade med varandra, vilket kunde påverka olika industrier inom ett land både positivt och negativt beroende på hur situationen ser ut.

4.3.2.2. Lokala marknader

²⁷ Morell, Mats, *Jordbruket i industrisamhället 1870–1945*, Natur och Kultur/LTs förlag, 2001, sida 86.

²⁸ *Ibid.*, s. 86.

Morell påpekar i sin bok hur de lokala marknaderna började växa fram i landsbyggsindustrier och samt i de framväxande industrierna vars uppkomst berodde på urbaniseringen och industrialiseringen.²⁹ Sågverk längs norrlandskusten skulle bli kärnpunkten för utvecklingen av lokala marknader eftersom de fick förnödenheter från de lokala bönderna.³⁰ Råvaror som inte kunde transporteras särskilt långt utan att bli oätbara var det bönderna fokuserade på. Mjök var en av dessa råvaror som inte kunde transporteras mellan länder eller särskilt långt inom landet vilket gjorde det till en bättre vara att sälja. Eftersom dessa nya industrier byggdes så började mjökindustrin i områden såsom norrlandskusten verkligen växa, men för att möta den växande efterfrågan behövde de mer foder till deras boskap. Vanligtvis brukade man odla fodret ute på ängen för att föda boskapen, men med tiden som gick så började man ändra på detta. Vid sent 1800-tal blev det betydligt mer populärare att använda åkermarken som mark för foder för djuren. Man ansåg att det var betydligt mer effektivare att odla fodret på åkermarken istället för ängen eftersom att odla det på åkermarken ansågs vara mindre riskabelt. Så med landsbyggsindustriernas framkomst så uppkom nya lokala marknader vars producenter var i många fall bönder som anpassade sitt jordbruk efter den efterfråga som existerade bland industrierna. Här har vi ett annat svar utifrån ett lokalt marknadsperspektiv varför åkermarken i Enåker kunde fortsätta öka.

4.3.2.3. Storstadsmarknaderna

Med den mycket stora populationsökningen under sent 1800-tal så började också urbaniseringen att öka vilket skapade allt större städer. Dessa städer såsom Stockholm, Göteborg och Malmö kunde från början förlita sig på förnödenheterna från bönderna i deras respektive region. Med urbaniseringen så blev population så pass hög inom städerna så råvaror började importeras från andra platser i landet. Med denna utveckling mellan decennierna så började också människors matvanor ändras också vilket påverkade jordbrukets struktur. Jordbruket förvandlades från ett självförsörjande hushåll till ett kommersialiserat produktionscenter där varje bonde valde att fokusera på specifika råvaror att producera, t.ex. mjök eller kött.³¹ Morell påpekar att det är under sent 1800-tal där ost, smör och mjökproduktionen ökade vilket resulterade i att bönder ändrade sin åkermark och ängmarks struktur och prioriteringar.³² Med mer boskap så måste mer foder produceras vilket ledde till att ängen ersattes med åker eftersom ängen inte var lika tillförlitlig när det kommer

²⁹ Morell, Mats, *Jordbruket i industrisamhället 1870–1945*, Natur och Kultur/LTs förlag, 2001, sida 86.

³⁰ *Ibid.*, s. 87.

³¹ *Ibid.*, s. 87.

³² Morell, Mats, *Jordbruket i industrisamhället 1870–1945*, Natur och Kultur/LTs förlag, 2001, sida 90.

till foderodling. Köttkonsumtionen ökade också inom sent 1800-tal vilket också resulterade i att bönderna omprioriterade sin jordbruksmark på grund av ett stort behov av foder för boskapen. Morell påpekar att det var genom de ökade lönerna som denna förändring kunde ske i jordbruket eftersom lönerna tillät de flesta medborgarna att köpa en mer socker- och fettrikkost.³³ Detta kan vara en ganska bra ledtråd varför åkermarken ökade så pass mycket under dem sista åren av 1800-talet och det första decenniet av 1900-talet. Dock så bör en till aspekt redogöras innan denna fråga kan anses vara förklarad, denna aspekt är de internationella marknadernas påverkan på lantbruket.

4.3.2.4. Internationella marknader

Lantbrukets utveckling har skett genom nya innovationer, nya skiftes system och marknadsförändringar. De internationella marknaderna har haft en väldigt viktig betydelse för utvecklingen av jordbruket. Dem nya marknaderna som plötsligt blev tillgängliga för mer personer runt omkring i världen expanderade möjligheterna för bönder att tjäna mer på sitt kommersialiserade jordbruk. De internationella marknaderna har delvis sin grund i urbaniseringsutvecklingen som skapade efterfrågan efter varor som inte fanns inom den närliggande regionen. Skapelsen av de internationella marknaderna är på grund av att dessa städer har blivit så stora så att det inhemska jordbruket i landet inte kan försörja populationen med tillräckligt mycket förnödenheter. Det är vid detta skede där de internationella marknaderna börjar spela en väldigt stor roll för jordbrukets utveckling och överlevnad. Morell nämner t.ex. hur Frankrike och Nederländerna vid 1800-talets mitt och sent 1800-tal var de dominerade producenterna för smör och där de två länderna stod för en stor andel av den brittiska smörimporten.³⁴ Med den internationella marknadens framkomst så anpassade bönder i sina respektive länder sitt jordbruk efter förutsättningarna som fanns. Var landet en stor smörexportör så var det mer sannolikt att bönderna höll på med det i en större utsträckning, vilket gjorde bönderna mer utsatta för volatila priser, för att de enbart höll på med ett slags jordbruksarbete.

Transportutvecklingen på sent 1800-tal är ganska vital för att kommersialiseringen av jordbruket skulle fungera. Det är genom de nya transportfordonen och de nya motorerna samt andra teknologier som började tillåta nationella marknader att binda samman.³⁵ Med t.ex. järnvägens intåg inom många länder så kunde större mängder varor transporteras till hamnar,

³³ Ibid., s. 92.

³⁴ Ibid., s. 92.

³⁵ Morell, Mats, *Jordbruket i industrisamhället 1870–1945*, Natur och Kultur/LTs förlag, 2001, sida 94.

vilket hjälpte de kommersialiserade jordbruken. I relation till den förra meningen så är det värt att nämna att bönderna förstod att en ökning av åkermarken är realistisk med transportrevolutionens ankomst. Bönderna kunde transportera sina varor som de fick av åkern till andra marknader som inte nödvändigtvis var inom landet.³⁶ Större kvantiteter av jordbruksvaror kunde transporteras i landet vilket tillät bönderna att fokusera på en slags jordbruksvara. Det är för att, innan järnvägen och de första motorerna, så kunde inte bönderna handla med sina varor på ett sådant sätt som tillät de att göra ett företag av bondgården. Det fanns inte samma möjlighet att nå andra marknader innan industrialiseringen, vilket gjorde bondgårdarna mer beroende av de lokala och regionala marknaderna. Att någon internationell handel inte skedde är inte fallet men det existerade inte i lika stor utsträckning som under sent 1800-tal.

4.3.2.5. Summering

Som det har visats utifrån det som har sagt ovan om maskinerna och marknaderna så ser det ut som att de två sakerna tillförde sin andel till utvecklingen av jordbruket. Det kan också ha haft en betydande roll för laga skiftets arv där de nya maskinerna och marknaderna tillät bönderna att fortsätta bruka en så stor andel åkermark. Detta är dock väldigt spekulativt men det är det värt att diskutera det i detalj i diskussions delen. Med dessa nya saker kom jordbruket att kommersialiseras samt så kom de internationella marknadspriserna att bli mer avgörande för hela länders produktion och välmående (i vissa avseenden) vilket också skulle förklara de olika resultaten från år 1880–1914 oss både ängen och åkern. Marknaderna tillät bönderna nå andra marknader vilket motiverade de att producera mer, genom större åkermarker, medan maskinerna effektiviserade de olika arbetsprocesserna som tillät bönderna att kunna bruka den nyvunna åkermarken.

5. Redogörelse och diskussion

Det generella intrycket av detta resultat skulle vara att laga skiftet verkar ha en ganska betydande roll för åkerarealens utveckling. Dock så går det att påpeka ett par saker som bör ta

³⁶ Ibid., s. 95.

hänsyns till när det kommer till laga skiftets påverkningar. Utifrån det som har identifierats så är resultatet inte helt enhälligt, det finns år där resultatet sticker ut, vilket har försökts rationaliserats i texten. Det har visat sig finnas delar av ängens och åkerns resultat som visar både positiva och negativa siffror i relation till varandra. Det som har kommit fram till under åren omkring 1850–1875 och 1875–1880, så skedde det en stor minskning av ängen (33,7 procent, 27,2 procent) samt en väldigt stor ökning av åkern på 107 procent från 1850 till 1875 och en minskning från år 1875 till 1880 på -10,2 procent. I vissa fall har resultatet visat massiva ökningarna inom åkermarken och markanta minskningar inom äng området. Men det har också visat sig existera ett ganska volatilt förhållande, i vissa fall, mellan årsresultaten. Detta volatila förhållande har visats i figur 3 där 1850–1875 resultatet visade en ökning på 107 procent för åkern, men från 1875 till 1880 så minskade det med som sagt -10,2 procent. Det ”underliga” med det volatila förhållandet som har visats mellan de två årsresultaten är att de inte verkade vara ett undantag, snarare verkar det som att det är normen att resultaten skiljer sig markant.

Tittar man på åkermarkenstillväxten år 1880–1895 så hade åkermarken ökat med 51,7 procent medan år 1895–1914 så hade den ökat med enbart 14,8 procent. Dessa numer är betydligt mindre än de numer som visades 1850–1875. Numren som nämndes precis förut, alltså de från 1880–1895 och 1895–1914 visar att resultaten inte visar ett stabilt förhållande mellan varandra. Precis som det nämndes förut under rubriken om marknader och industrier så förklarades hur nya nationella och internationella marknader hade en tydlig roll när det kom till att medföra en slags instabilitet inom marknadspriserna. Det nämndes under samma rubrik att det var troligtvis därför åkermarken ändrade sig så pass mycket, då även med de nya maskinerna, som tillät dem att vara mer kostnadseffektiva, inte verkade kunna hjälpa dem bevara större delar av åkermarken. I detta fall finns en ganska tydlig anledning varför förhållandet är så pass volatilt men desto tidigare man går in i 1800-talet, desto svårare är det att förklara de volatila förhållandena. Självklart går det att nämna laga skiftet som en anledning för den radikala ökningen av åkerarealen mellan åren 1850–1875, men det skulle inte vara fel att fråga sig huruvida det fanns andra faktorer som påverkade resultatet. Liksom det sena 1800-talet, så kan mitten av 1800-talet också ha påverkats av marknadsfaktorer. Det är möjligt att detta är fallet, men vid denna tid så var inte marknaderna lika sammansvetsande på samma sätt som på det sena 1800-talet vilket gör det mindre sannolikt.

Andra frågetecken som har försökt besvarats är den med ängens relation till åkermarkens ökning. Utifrån statistiken så verkar det som att i vissa fall så minskade ängen långt ifrån

tillräckligt för att den ska ha utbytt landareal med åkermarken. Ett exempel på detta är åren mellan 1850–1875 där det var en åkerökning på 549 hektar medan ängen minskade med 353 hektar. Det saknas 196 hektar vilket inte kan förklaras med någon avveckling av skogsmarken eller någon moss- och kärravvattning. Detta är ett ganska underligt resultat och det kan ej besvaras, vilket skadar teorin om laga skiftet i detta sammanhang, eftersom det verkade finnas andra områden som spelade en väldigt stor roll för åkermarkens utvidgning. Det är den ända slutsatsen som kan dras utifrån detta mysterium.

En sak som är värd att nämna är hur det nämndes tidigare i texten hur bönder kunde överexpandera åkern på ängens bekostnad vilket resulterade i mindre gödningsmedel. Om man tillåter lite spekulation så skulle man kunna försöka dra någon slutsats här. Eftersom åkermarken ökade med 107 procent mellan åren 1850 och 1875 så skulle man kunna dra slutsatsen att de möjligtvis expanderade för fort. Man skulle kunna undra varför någon minskning av åkermarkens inte skedde åren därefter. Åren mellan 1875 till 1880 visade en tydlig nedgång av både åker och äng vilket skulle kanske vara ett tecken på att bönderna överexpanderade. Det intressanta med detta är att efter åren 1880 så återhämtar sig åkermarken och börjar öka vilket kan bero på de nya marknadernas intåg och maskinernas ankomst. Dessa saker tillåter bönderna att både köpa de varor de behöver, såsom gödningsmedel, samtidigt kan de effektivisera sitt arbete med hjälp av maskinerna. Med dessa saker så kunde de både bruka den nyodlade åkermarken som skiftades mellan åren 1850 och 1875 och den nya marken som skiftades åren efter 1875. Den tes som försöker förklaras här är att laga skiftet påverkningar möjligtvis inte hade varit så långvariga om utvecklingen under sent 1800-tal aldrig skedde. Denna tes har inte en klar koppling till självaste frågeställningen, dock så är det en viktig fråga som ifrågasätter laga skiftets teoretiska utgångspunkter genom att hänvisa till det statistiska mönstret som har redogjorts.

6. Källkritik

Det finns ett visst antal saker som bör beröras rörande källorna som har använts i denna studie. Vad som kan sägas om källorna är att det finns vissa saker som bör ta hänsyn till. En av dessa saker är en sak som redan har nämnts i texten vilket var hur flera områden i Enåker

betecknades med ett ord. Detta gällde åkermarken och ängsmarken där de två områdena betecknades med samma ord. Åkermarken och ängsmarken var svår att räkna ut på grund av att de två områdenas statistik samlades under en rubrik vilket gjorde det svårt att identifiera den specifika mängd areal områdena bestod av. Eftersom detta var fallet så var vissa potentiella observationer ignorerade. Rörande områden som betecknades med samma ord så fanns det också skogsmarken och kärr- och mossområdet som också räknades under samma rubrik. Följderna av detta var desamma som med inlösningsjorden.

Källanvändningen kan möjligtvis kritiseras för att mer källor inte inkluderades i studien. Om fler källor användes i studien så skulle det möjligtvis öka transparensen, samt så skulle det också ha kunnat ge mer nyanser till studien. Motiveringen bakom användandet av små mängder källor var på grund av att källorna som användes ansågs vara tillräckliga för att studera ämnet och få ut ett bra resultat. Om fler källor hade använts under studien, så kanske de frågetecken som uppkom, hade blivit besvarade. Detta är dock spekulativt och kan inte bekräftas.

Angående de observationer som räknades fram så finns det en sak som bör tas upp rörande det. Problematiken som har uppkommit är att vissa potentiella observationer har behövts ignoreras på grund av komplikationer med beteckningar av de olika områdena. Detta har gjort att observationer som kunde ha tillfört till statistiken inte har tagits med, vilket kan ha påverkat resultatet på ett sådant som möjligtvis har gjort resultatet mindre korrekt. Det är få observationer som inte har tagits med så resultatet har med all sannolikhet inte påverkats på ett sådant sätt som skulle ge ett helt annorlunda resultat. Därmed behövs nog inte någon oro rörande resultatets korrekthet.

7. Avslutning

Utifrån det som har redogjorts och diskuterats så är det svårt att avgöra med säkerhet huruvida frågeställningen kan besvaras, utan att störas av de problem som har uppkommit mellan relationen mellan ängen och åkern. Principiellt går det att påstå att åkermarken har utvidgats på ängens bekostnad vilket visas i statistiken. Problem har dock uppkommit med

ängens relation till åkermarken, enbart en del av ängen skiftas till åker vilket lämnar stora mängder hektars ursprung oförklarade. Det har spekulerats om skogsavverkning och moss- och kärravvattning som potentiella svar för detta underliga frågetecken. Dock så har det varit svårt att bevisa med säkerhet att det skulle finnas något förhållande mellan dessa förklaringar och förhållandet mellan åkermarken och ängen. Det har diskuterats huruvida arvet från åkermarken under laga skiftets populära år (1850–1875) bevarades med hjälp av den utveckling som kom decennierna därefter. En diskussion fördes, huruvida laga skiftet skulle ha varit relevant om det inte hade varit för den utveckling som skedde efter det.

Frågan är nu, vad har denna studie egentligen kommit fram till? Detta är en mycket bra fråga, eftersom statistiken har visat ett flertal olika problem som inte har kunnat besvarats med säkerhet. Vad som kan sägas är att åkermarken sannerligen ökar med laga skiftets införande. Detta sågs klart och tydligt när man tittade mellan åren 1850–1875. Ett annat konstaterade som kan göras är att ängen minskar också. Så precis som det nämndes förut så går det att säga att utifrån ett principiellt perspektiv, där man inte tar hänsyn till problemen, så verkar laga skiftets teori stämma ganska väll med Enåker.

Innan denna uppsats avslutas bör ett par förslag framföras gällande hur nästa studie av detta ämne kan förbättras.

- Först bör statistik om skogsmarkens andel av den totala landarealen undersökas för att se om det finns något samband där
- Undersök förhållandet mellan industrialiseringen och laga skiftet. Försök att se om det finns något samband mellan kvarvarandet av åkermarkensområde från laga skiftet och industrialiseringen
- Inkludera moss- och kärrstatistik i nästa uppsats som görs om det här ämnet.

Om dessa råd följs så är sannolikheten att nästa studie om detta ämne kommer bli betydligt bättre, samt så kommer den lämna mindre frågetecken.

8. Käll- och litteraturförteckning

8.1. Tryckta källor

Bidrag till Sveriges officiella statistik (BiSOS):

Serie N: Jordbruk och boskapsskötsel, 1875.

Serie N: Jordbruk och boskapsskötsel, 1880.

Serie N: Jordbruk och boskapsskötsel, 1895.

Beskrifning Till Konceptkartan Öfver Simtuna Härad år 1914.

8.2. Otryckta Källor

Lantmäterimyndighetens arkiv:

Laga skiftesakter för byar i Enåker socken 1836–1867.

Storskiftesakter för byar i Enåker socken 1761–1799.

8.3. Litteratur

Gadd, Carl-Johan, Den agrara revolutionen 1700–1870, Natur och Kultur/LTs förlag, 2000.

Harlén, Hans; Harlén Eivy, Sverige från A till Ö: geografisk-historisk uppslagsbok.
Stockholm: Kommentus, 2003.

Lundqvist, Maja, ”Ny tid över tegarna”: Nyodling och skifte i Torstuna härad 1750–1914,
Uppsala universitet, 2017.

Morell, Mats, Jordbruket i industrisamhället 1870–1945, Natur och Kultur/LTs förlag, 2001.

